

ԱՎ. ԻՍՍ. ՀԱԿՅԱՆ

ԿԱՄԱԿ ՄՆԵՐ

ՎԻՊԵՐՁ

891.99

7-75

7552065
1 9 3 8

6 NOV 2011

891-99

Ի- 75Ա.Կ. ԽԱՀԱԿՅԱՆ,

ԱՄՍ.

ՍԱՍՄԱ ԵԶԵՐ

ՎԻՊԵՐԱ

890

• Դ Ե Ն Հ Ր Ա Տ •
3616462.1938

Համբավը տարան կովի դաշտ՝ Դավթին.
Ուր պատգամ ճամբեց դավիթ Խանդութին.

«Իմ ակն-արեգակ հորըս անուշով
Իմ կորյուն վորդուս
Կանչեցեք Մհեր.
Նա պիտի դառնա մեր աշխարհին տեր,—
Ով դյերկաթն իշխե՛ իշխանն ե մարդուս»:

Ու չար որն հասավ՝
Մահացավ Դավիթ՝ դյուցազըն-առյուծ,
Մահացավ Խանդութ սրտի կսկըծուց.
Մնաց վորք-մանուկ, անհեր ու անմեր
Իրենց մեկ հատիկ զավակը՝ Մհեր:

Ու Դավթի յեղբայր, Ճնճըղափորիկ,
Յեղավ, ախրացավ Սասման անառիկ,
Տեր դարձավ Դավթի զանձին ու կալքին,
Վոր պահե, շահե Սասմա ժառանգին:

Մհեր թեև դեռ տղա յեր տկար
Իրեն ուժի տեր Սասուն մարդ չկար:
Հոր նման պարթև, աչքերն՝ ակն-արեւի,
Հայացքն՝ արծվենի, ճակատն՝ արջենի,
Մազերը՝ բոց-հուր,
Մեջք ու բազուկներ՝ պողպատիկ ու կուռ:
Յոթ մարդու կերը կուտեր մեկ ժումով,

Ով տարով կ'աճեր՝ նա կ'աճեր ժամով,
Վեա եր բնութքը, խրոխտ ու ըմբոստ,

Հրով, խանդով վառ,
Ջայռույթի պահին՝ մթար ու մլար,
Հանց վոր Նեմրութ սար:

Սասմա սեպ սարեր վտաներն անդունդին,
Գլուխն՝ յերկնքին, ամպին ու շանթին,
Կը վազեր Մհեր շանթի յետեւն,
Փետուր կ'պոկեր արծիվի թևն:

Հորեղբայրն ասավ Մհերին մեկ որ,
«Գյողի հոտաղներ կերցըրին բոլոր
Մեր հանդն ու ածու. զընա, ակը տու,
Բան արա, վորդի, պարապ մի նստի:

Ու կելներ Մհեր առավոտ-լուսին,
Կը կապեր ուսին
Գոմշենի մախաղ՝ հացով ու թացով,
Կերթար ժուռ կուզար Սասմա դար-դուրան,
Կը հսկեր Սասմա հանդ ու հանդաստան:
Սասմա դար-դուրան՝ աղբյուր հազարան,
Նման սուրացող սեգ առյուծներուն՝
Բաշերն արծաթի՝ փռած քերձերուն:

Կը թիկներ Մհեր ազրբանց ակին,
Վողջ հացը կուտեր մեկ բրդուճ արած,
Ու որը բոլոր կը մնար քաղցած:

Իրկուն տուն դարձին կասեր հորեղբոր:

«— Ես որ ել որքս անցավ անոթի»:

— Ինչո՞ւ, այ վորդի,

Սասնա մեր հանդեր լիքն են սինձ, բանջար,

Քաղե, կեր, ինչո՞ւ կմնաս անձար:

Կելներ Մհերը,

Գուշպերու մեջ կը սողոսկեր,

Ու վայրենի մեղուներու

Խորիսխն ազնիվ կը հալաքեր,

Կուտեր Մհեր ու կուժովնար:

Կը մագլցեր քերձերն ի վեր,

Արծիվներու վեա բներն

Կը հավաքեր ձըվերն աման,

Ժեռ քարերը իրար կուտար,

Բոց կը հաներ ժեռնն զնար,

Կրակ կաներ, կը խորովեր

Արծիվ ձվեր,

Կուտեր Մհեր ու կուժովնար:

Կվոյորտեր վորսի համար

Շամբերու մեջ Անդրա գետի,

Անտառներով մութ ու մուրը,

Առանց հունի, արահետի.

Ու կրվարգեր հովերու հետ

Փապերու սեջ ու վիհերու,

Յետեն ընկած կըրնկեվեթ

Վարազներու խենթ գիհերու:

Կելներ Մհեր լեռներու վեհ,

Հանց սուր աշտե,

Կատար ու քերձ, ամենաքերձ,

Ուր չի հասել վիթն իր վոտով,

Հավքն իր թևով,

Ու կը ձեներ խանդով խրոխտ,

Արծիվ պես,

Ազատ ու վեա:

Գոռուն-գոչունով Անտոկա բաշեն

Մեկ հեղ մեկ վեճ-քար

Փլել ու կուզար

Ջոջանց վոչխարի փարախի վրեն:

Մհերն եր. վաղեց, թիկունքը հզոր

Քարին գեմ տվավ, քարը կանգ առավ,

Ու մինչև ետր

Կըմնա կանգուն՝ փարախի գլխուն:

Իրկուն տուն դարձին՝ առավ հորեղբոր.

— Սասնա ժեռ քարեր շեղբերու նըման

Տըրեխներն վոտիս՝ մաշիցին, կերան:

— Կարկրտի, հագլի, առավ նեղսրտած

Ճնճըղափորիկ:

Բրթմնջաց Մհեր ու լարեց անահ

Աղեղն հոնքերու՝ հորեղբոր վրա:

«— Ես գեհն մեկ որ փորձանք պիտի վա,

Քաջը և աժղահա, վիշապ զարհուրիկ,

Զի լսե սաստի, վոչ ել խրատի»:

Ահը սիրան առած

Խոսեց կնոջ հետ ճնճըղափորիկ:
Ու խորհուրդ արին,
Վոր մեկ պատճառով, հնար-հնձարով,
Վանան Մհերին
Տնեն ու տեղեն.
Դափով ու խաբով, մեկ անդարձ ճամբով,
Վտարեն իսպառ Սասունա հողեն:
Ու իրենց վորդին՝ Փոքրիկ-ճնճըղիկ,
Վոր գիր կը սորվեր Մարութա սուրբ վանք,
Դարձնեն տեր-ժառանգ
Ազնանց աթուրին,
Իշխան տիրական Սամանց աշխարքին:

Յելան ճամբեցին շոջ-Վերգոյի հետ
Մանուկ Մհերին պարեն-պաշարով,
Կապուտկողի բերդ,
Թանդութի հոր քով:

— Քո շոջ պապ Մհեր,
Հորեղբայրն ասավ,
Քո կարտան ունի,
Գնա, մարդիկ տես, աշխարհ պտըտի,
Բան սովորի, վոթիթ:

Ու յեկավ Մհեր, հասավ Կապուտկող,
Իրեն պապի հող:
Յոթ տարի բոլոր մնաց պապոնց սուն:
Մկուռդ կըխաղար քեռիներու հետ,

Կելներ վորսասար,
Ու նրանց հավար՝
Կռիվ կը մտներ՝ հագած ճոշ-ասպար:

Յեղավ վոր պապը որն հասավ, մեռավ:
Ու Թեվա-Թորոս՝ անդրանիկ քեռին,
Կանչեց Մհերին, ծաղրերես ասավ.—
«— Տո՛, տխմար Մհեր, դու չըգիտես վոր,
Քո հոր բռին եր Սասունը հորո.
Քո հալըը ուներ տրկերով վոսկի,
Հողեր ու գյուղեր, ավան ու ապատ,
Հուր-հրեղեն ձին,
Ու թուր կալծակին:
Դու հիմի անհող քաջ գաս մեր դամն.
Հորեղբայրդ ուտե քո հորըդ գանձը,
Դու ոտար չերկիր մաշես քո անձը:
Վայ Զոջանց խելար, մուխըդ չմարի՞»:

Մհերն եր. յելավ
Լախտը ձեռքն առավ,
Ճամբան վոտքն առավ,
Վարգեց ու հասավ Բանձրաթու Սասուն,
Վոր չեկավ Սասուն. ծուներ իջավ դետին,
Համբուրեց հողը Սասմա աշխարքին.
Ու սուրաց հանց նետ՝ դեպ Առյուծաբերդ,
Ազնանց հնութ յերդ:

Իրիկնաժամին մտավ դարբասն հոր,
Ու լցված սրտով ասավ հորեղբոր.—

— Յես լինեմ Սասմա ժառանգ ու իշխան,
Ինձ եսպես ձգես ուրիշի դռան...

Խոսքը դեռ բերնին՝ Ճընճըղափորիկ
Վոտ զարկեց տափին,
Գոռաց անառիկ.

— Անիծվի են մարդ, վոր մեծ-սիրտ վորբին
Թևի տակ կաննի ի վերաշխարհին:
Լախտն առավ Մհեր՝ վոր զարկեր նրան,
Ձեռը չգնաց հորեղբոր վրան:
Գազազեց սաստիկ Ճընճըղափորիկ,
Գոռաց անառիկ,
Ու մահակն առավ
Մեծեց Մհերին, տնեն դուրս արավ:
Յես գառավ Մհեր, վոր զարկեր նրան,
Նորեն Մհերի ձեռք չգնաց
Հորեղբոր վրան:
Ու յեկավ գնաց լալով, լաց-աղբով,
Յեկավ հոր ու մոր գերեզմանի քով,
Թողութուն խնդրեց հորեն ու մորեն,
Հեռացավ Սասմա հողեն ու ջրեն:

ԳԼՈՒԽ ՅԵՐԿՐՈՐԴ

— Մհեր զուրկ ու մերկ, ծարավ, անոթի
Ու վտարանդի,
Հեռուն աչքն առավ,
Ճամբան վտաքն առավ,
Գնաց ու հասավ Ճապաղջուրի դաշտ,
Վոր յեկավ հասավ Ճապաղջուրի դաշտ,
Տեսավ՝ ամառվա շոգին կրակին,
Նստել է ծառի քաղցրիկ շրվաքին
Հարուստ մարդու մին կնոջ հետ մեկտեղ,
Կը խմե գինին, կուտե ձրվաձեղ.
— Բարով քեզի բարին քեզի,
Մհեր ասավ,
Անոթի յո՞մ, հաց տուր ուտեմ:
Հարուստն ասավ.— Արտս գնա,
Խիճերն հանե, քաղհան արա,
Քրտինք թափե, հաց կուտամ՝ կե:

Յեկավ Մհեր ճորտերու քով,
Տեսավ՝ ճորտեր

Յեղուն գներով, ագուններով
Խրճ կը հանեն արտի հողեն,
Արտ կը մաքրեն, գուղձեն, կոշտեն,
Մոլախոտեն:

Ինքն ել նման ձեռնեց գործին,
Ծնկածալիկ, արևրոցին,
Մեջքակոտոր ու քրտնաթոր,
Դատեց, բանավ մինչև իրկուն.
Յեղավ իրկուն,
Ճորտերու հետ գառ ու դագրած
Մտավ մեկ հյուղ՝ գեջ ու խավար,
Իրար վրա յեղան ծվար:
Մեկ աստուճ հաց տըվին՝ ուտի,
Մեկ չոր խշտի պառկի, քընի:

Մհեր պառկեց, քուն չըտարավ.
Աչք չըփակեց ու վողջ գիշեր
Ախարհի բան միտք կաներ միտք
Ձռանց Մհեր.

«Ռամիկ չարադատ
Չոր կուտե.
: չարուստ պարապ-մարդ
Մեղը կուտե»:

Աստուն կանուխ ճորտեր բոլոր
Յեկան վոտքի,
Անխոս, անձեն կանգնան բանի:
Ու համբերեց մեկ-յերկու որ,

Վրա յերեքին
Խոսեց Մհեր մեջ իր մտքին.
«Ես ել կյանք չե.
Ես չար մահ ե,
Հացն ու ջուրը ես պիղծ տեղի —
Ոձու լեղին...»

Լախտը ձեռքն առավ,
Ճամբան վոտքն առավ,
Գընաց ու մտավ Վոստանա քաղաք:
Ու մեկ փոնապան

Մհերին առավ իրեն ձեռքի տակ:
Մհեր որ բոլոր ջուր, փայտ կը կըրեր
Ու գիշերն անքուն՝ ալուր կը մաղեր,

Խմոր կը շաղվեր, խմոր կը գնդեր.
Գլուխը բարձեն, աչքը չըկպած՝
Կը կանգներ վոտաց:
Իր բաժին հացը չեր բավե իրեն,
Հաց կառներ կուտեր ձեռք ընկած տեղեն:

Փոնապան տեսավ,
Բարկացավ, ասավ.
— Տո, ծակաչք, ծակփոր,
Մասունա վիշապ.
Ի՞նչ մնաց՝ ծախեմ,
Կերար վողջ-բոլոր:
Աչքերը Մհեր խոլորեց վրան,
Վախեն ձեն ու ձուն կտրեց փոնապան,

Ու հացերն առավ, փակի տակ դրավ:
Մհեր մեկ մատով փականք կըկոտրեր,
Հացերը կուտեր:
Փռնապան նորեն սաստեց ու ասավ,
— Մհեր, դու ինչ՞ու փականք կըկոտրես,
Հացերը կուտես:
Ու բիշի հացին իրավունք չունես,
Որենք կա, որենք,
Պատիժ կա, սլատիժ:

Պողպատ իր ուսեր վեր քաշեց Մհեր,
Ասավ դարմացած.
— Եդ սլատիժ, որենք յես չեմ հասկանա:
Բա, ես որենք ե՞
Դրժար բաները յես եմ անողը,
Համով բաները դու յես ուտողը,
Թե գանձ կապողը:

Ու վրստան քաղքեն Մհեր
Սիրաբ խոլոր՝ չըվեց գընաց,
Յեկավ հասավ Լաթարա հող,
Մտավ մեկ գլոր:

Ոեսն եր. առավ վեստ Մհերին,
Հանց վոր ճորաի, հացափորի,
Ճամբեց կոռի,
Ճամբեց կոռի դաշան ու մերին
Ու ալգեստան ավատի տան:

Որն ե հասել,
Գեղջուկ, ոամիկ արան են հնձել,
Հունձը փնջել, բերել կալսել
Ու կալի մեջ դիզել շեղջ-շեղջ
Յոլցլալեն վոսկի ցորեն:

Յեկավ հեռվեն մեկ ծեր գուսան,
Ձեռքին քընար՝ գանգ մի յեզան,
Յեղջուրներեն յերեք հատ լար
Բաշած՝ ի վար:

Բարեկ տվավ, նստավ խորձին,
Չարկեց դաշըն պիրկ լարերուն,
Փառքը յերգեց ավուր հացին:

«Փնուք տվեք հացին,
Ապա աստրծուն.
Հացն ե աշխարքիս
Իսկն ազատութուն»:

Ասենք բուխ սրտով
Ռամկին արև շատ,
Պահող-շահողին
Աշխարհ-արարատ:

Գովքն արեք ոամկին,
Ռամկի սուրբ գործին,
Ձեր ազատության,
Ձեր արդար—հացին»:

85
8631

Շարան-շարան յերկնուց իջան
Հավք ու թռչուն,
Ծլվլացին շուրջը կալին
Ու բաժիններն առան թռան:

Յեկավ իշխան են արտատեր,
Կիսեց տարավ ցորենի շեղջ-
Իրար յետնուց յեկան հասան
Թե զեղապետ, թե խանութպան,
Առան տարան բևռի-թեռով,
Հարկի դիմաց, վաշխ ու սլարաքին
Իր աչքի լույս ցորեն, — վոսկին,
Բան չըմնաց խեղճ ոամիկին —
Լոկ ծեղ ու կուտ կարատակին:

Ես վոր տեսավ՝ կրակ ու բոց
Բռնկեցավ Մհերին ծոց,
Ախ կը քաշեր որ ու գիշեր
Ու կը խորհեր մուլ Մհեր:
«Ռամիկ, մշակ,
՚Իուք կը լցնեք
Մառան, մարագ
Հոր ու հնձան
Թե իշխանին, թե մեծատուն,
Վոր անոթի, մերկ ի մորեն
Մնաք նորեն»:

Ռեսը կանչեց, ասավ — «Մհեր,
Հարկ տուր հիմի,
Գլխահարկ տուր թագավորի»:

— Ի՞նչ հարկ, ի՞նչ կոտ,
Ի՞նչ թագավոր,
Պարաք ե տվել, կ'ուզե հիմի,
Ասավ խիզախ Մհերն Աղնանց:

Ռեսը ձենեց, ձենին յեկան
Գեղ-գեղովի, ճորս ու մշակ,
Ուտերով վար՝ փոկ ու ճուղան,
Անթերու տակ՝ բիր ու մահակ:

— Կասկեք, ասավ, կասկեք ձեռ-վոտ,
Յերկաթ զարկեք, տարեք ձգեք
Մութ բռնատուն:

— «Վնյ, ձեզ, ճորտեր խեղճ ու տխմար,

Ինձ զորավիզ կանգնեղու տեղ
Վոսոխին գեմ՝ ձեր հոգեառ,
Վերցրել եք զեն՝
Թափվել վրաս, հանց ձեր անեղ
Թշնամու գեմ...»

Մեկդի քաշվեք, մեկդի հիմի,
Ճամբան տվեք, թող ռեսը գա,
Թագավորի հարկը տանի...»

Ասավ Մհեր,
Ու անառիկ բերդի նման
Կանգնավ մնաց:
Գեղ-գեղովի ձեռք զարկեցին
Մհեր բռնեն.
Մհեր հոնքեր ժողվեց իրար,
Լախոր փարսեց,
Ծայրը լախտին դիպավ սանդին,

Աղափայլը փրթալ տեղեն,
Քոսով գնաց՝ կրակ կտրած,
Ու կըթռնի մինչև հիմի:
Շորշոփն հզոր՝ լարած լախտին,
Շանթի նման փոռեց զետին,
Փռեց զետին զեղապետին
Յոթըն որվա մեռելի սկես:

Գեղ-զեղովի ես վոր տեսան,
Գուժար փախան, յեղան ցրիվ,
Հանց չոր խոփվ քամու բերան,
Ծերպ ու ծործոր շունչերն առան:

— Յելավ Մհեր սիրաը՝ խուրը,
Միտքը՝ մոլորը,
Ճամբա ընկավ,
Ճամբան տեսավ՝
Մարի կանանչ մարմանդներով,
Չորի մարմանջ աղբյուրներով,
Վալրի հավքեր ուրախ-զվարթ
Կը թռնեյին, ծափ կուտային,
Տաղով-խաղով, ուրախ-զվարթ:
Մհեր դարձավ՝ նրանց ասավ.
«Յերանիկ ձեզ, վալրի հավքեր,
Դուք որհնած եք, մարդն անիծած,
Ազար, անպարտ,
Ընկերներով ու աղպոր պես
Կապրիք անհոգ ու սեր կանեք.
Վոչ արտատեք կըճանչնաք,

Վոչ հարկ ու կոռ, վոչ թագավոր,
Յերանիկ ձեզ, վալրի հավքեր...»

Անձնահուր Մհեր
Չվեց ու հասավ Պղնձե-քաղաք:
Պղնձե-քաղքի պարիսպներ ու գուռ
Պինդ-պղնձակուռ.
Կամուրջ, բուրգ ու բերդ՝
Պինդ-պղնձակերտ:
Ժուռ լիկավ քաղքի գուռն ու փողան
Հաղար մանեման.
Կանգ առավ մոլոր մեջ պողատային
Առջև փառանցփառ մեկ ապարանքին.
Տեսավ՝ վարպետներ բանձրիկ պատերեն
Կըկանչեն ամուր.
— Եհեյ, քար բերեք,
Շաղախ ու խիպար:
Բանվորներ առած՝ ուսերնին—մեջքին,
Քարեր ահառիկ, գույլեր ահագին,
Ու սանդուխներով վոլոր-վոլորուն,
Կ'եղնեն ու կ'իջնեն,
Ծնկներով՝ զեղեվ,
Սրտով՝ հեփհեփ:

Ու տեսավ Մհեր մեկ տղա բանվոր՝
Քարը շալակին բանձրաքաշ տեղեն
Վար ընկավ գետին ու յեղավ ցրեի
Գլուխն ու ըղեղ...»

— Ես վոր տեսալ Ազնանց Մհեր,
Հանց փոթորանք ծովու վրա,
Վոր հազարան վազրերու պես,
Կըմամա ու կը կորզե
Պատ ու պատանեշ,

Բորք ու բորբոք դարձալ ասալ
Իրեն սրտին ու աշխարքին.

— Ե՛յ, դուք, մշակ, ճորտ ու բանվոր,
Կը շինեք հար դուրք ու դարպաս,
Ու ձեզ համար
Լուծ ու անուր, զնպան ամուր:

Յերթամ շինեմ բերդ ու պատվար՝
Նեղ ու դժար որվա համար.
Սունեմ իմ հոր զենքերն ու ձին,
Ու Սասանց տան կուռ կտրիճներ՝
Կովիս համար վիզ ու սատար.
Յեկնեք գուպար
Աշխարքի դեմ զրկող ու շար.
Վողջ ավերենք
Ու ոամկուլթյուն բերենք աշխարհ,
Ռամկի որենք ու իրավունք,
Վոր տեր դառնա ոամիկն իրեն
Սուրբ վաստակին, արդար հացին»:

ՅԵՐԲՈՐԳ ՎՊՈՒՆ

Ու կրակված թռալ Մհեր,
Յեկալ, յեկալ
Սիմ ու Սասուն — Սասունա սար:
Սասունա սար՝ վեստ ու վիթխար,
Հանց չերկնամուխ
Ցլի գլուխ,
Վոր կը փնչե գոռ ու ահոիկ
Բուք-մըրըրիկ:
Կիրճերու մեջ Սասմա գետեր,
Հանց մերկ ու կեռ կայծակ-թրեր,
Են ձյունափառ սեզ Ծովասար,
Վոր աստղերուն ե հավասար:

Կը դեզերեր Մհեր անդուլ
Անզըղ գետեն մինչ Սեղան-սար,
Մարաթուքեն՝ Ծծմակաքիթ:
Ու կը փնտրեր բերդի համար
Բար ու կապան, լեռ առապար,
Անկ ու հարմար:

Որանց մեկ որ՝ մուժն ու մոլոր՝
Մեջ կապանին, խոր ծմակին,
Մեկ վագր վիրագ ու ահագին,
Դեմ Մհերին խոպաց, վարգեց
Ու մոնչաց խոլ զարհուրիկ,
Մհեր լախտը քաշեց, զարկեց,
Ճեղքեց գանգը վագրի ահո՞րիկ,
Միսը կերավ, մորթը ձղեց
Կուռ թիկունքին, գլխու վերան՝
Գիշտ ու խալամ:

Գտավ Մհեր մեկ խրոխտ լեռ
Մեջ բալիդին Մարաթուքա,
Ջերդ բանձրիկ գահ,
Կողն ու կոնակ՝ գուղձ յերկաթին,
Ուր կընային ամեն գինն
Վիհեր մթին վեժ-անդունդին,
Քար ու կապան, լեռ առապար,
Բերդի համար անկ ու հարմար:

Աղնանց Մհեր լախտն առավ ձեռ
Վազեց իջավ Տարոնա դաշտ,
Տարոնա դաշտ մեծ գետ ունի,
Խոր ու բլրոր,
Ու անուենն է Արածանի.
Հարյուր քառսուն վտակ ու վեռ,
Կը խառնվեն իրարու հետ
Ու կը հլուսեն Տարոնա գետ:

Տեսավ Մհեր՝ ջուրն է հորդեկ,
Վարար-վարար,
Ու կ'ավերե գեղ ու հանդեր,
Արոտ ու վար
Շինականին ու ուամիկին:
Խղճաց Մհեր, մրմուռ սրտով
Վարդեց հասավ Քարքե սարին.
Մեկ ապառաժ վեժ վիթխարի
Ժեռ քարերին Քարքե սարի
Մղեց, բերեց

Գլճր-գլճր,

Իզճր-զզճր

Բերեց ձգեց են գետի մեջ,
Գետը բաժնեց յերկու ճյուղի,
Մեկն աջ գնաց ու մեկը՝ ձախ:
Ջուրերն իջան,
Առաջվա պես արեվերես
Յեղան գեղերն ու հանդաստան
Շինականին ու ուամիկին:

Տարոնացիք ես վոր տեսան
Ջարմացք անեն ջուր կտրեցան.
Փախան, մտան
Արեվ-Առինձ մեծ շահաստան,
Վիշապաբերդ, արուբակիրտ:
Արուրի դուրք քառսուն նիգով
Իրենց հետնուց պինդ գոցեցին:

Մհեր հաստով լախտը ձեռին
Ու յոթն հեղ վորտամունքով
Կովեց բերդի դուրք արուրին,
Դովեց գետին պողպատ վտոքով,
Ձենը ձգեց անեղագոչ,
Ծխնու վրա դողաց դողդոջ
Դուրք արուրին:

«Ե՛յ Տարոնա իշխան-Ղոջեր,
Ականթոթափ,
Ժողվեք բերեք, տվեք ինձի
Ձեր արծաթով, հացով-ջրով,
Հարուր վարպետ, վոր վեճ տաշեն,
Հարուր վարպետ, վոր պատ քաշեն-
Բերեք հազար բանվոր, մշակ,
Վոր քար կըրեն, յերկաթ կըռեն,
Բերեք հազար բանվոր, մշակ,
Վոր հող թալեն, արձիճ հալեն:
Բերեք թի վոչ, ձեր տուն ու տեղ
Ավեր կ'անեմ, հող ու ազուր,
Չորսդին կուտամ՝ հողմերուն կուր:

Ու Մհերի վոտքը յեկան
Աղ ու հացով, խնդիրք-լացով,
Արեվ-Առինձ քաղքի Ղոջեր՝
Վաճառապետ ու դանձաշատ,
Ականթոթափ,
Բերին տվին հացն ու արծաթ,
Հարուր վարպետ, վոր վեճ տաշեն,
Հարուր վարպետ, վոր պատ քաշեն,

Բերին հազար բանվոր, մշակ,
Վոր քար կըրեն, յերկաթ կըռեն,
Բերին հազար բանվոր, մշակ,
Վոր հող թալեն, արձիճ հալեն:

Վարպետ-բանվոր Մհեր առավ,
Դուստար տարավ
Բանձրիկ Սասուն, Սասմա աշխարհ,
Խոլ ու խոժոռ քերծի վրա:
Ու շինեցին հզոր քերծին
Բերդ ու պատվար, դերդ կուռ ասպար,
Կայծակ քարով ու վորձ-քարով-
Կամրջակապ վապ ու վիրապ:
Արձիճ լցրին կրի տեղակ
Մեջ հիմերուն,
Արձիճ լցրին խճի տեղակ,
Մեջ վորմերուն:
Կանգնեցրին դու աշտարակ
Սուր սնարին՝ վես ու անել
Ուր լոկ արծվի թեփն և դիպել
Ազխ ու նիզով մուխ-յերկաթի
Դուռ-դռանդի:
Ու շինեցին խըրոխտ բուրգեր՝
Բանձր ու բուր,
Պատուհաններ՝ աչքով խորը,
Կը նայեցին ճամբաներուն
Վորը-մուրը,
Թե հեռավոր, թե մոտավոր:

Ու անունը բերդի դրամ՝
«Մհերի Քեն».

Մնունը սոսկ, բերդի վրան
Մինչև հսոր սպառազեն
Գոռ պահապան:

Գնաց Մհեր՝ բարկ ու կըրակ,
Իջավ Սասմա Աթոռ-քաղաք.
Արև նոր եր աչքը բացել,
Վողջ յերկինքն եր ծով-ծիրանի,
Ծուխը կ'ելներ պալան-պալան
Ակուններեն ու յերդերեն:
Ու որն հսոր տոն — կիրակի,
Ժամն եր կանգնած պատարազի:
Մհեր մտավ Առլուծաբերդ,
Ձոջանց իր սուն,
Յոթը կողպեք պատուհանեն
Հանեց Դավթի դրահ ու վերտ,
Վտակի գոտիկ՝ յոթը պատիկ.
Վահան լանջքին,
Վառ սաղավարտ դրամ գլխին,
Կապեց մեջքին
Թուր-Հավլունին, Թուր Կայծակին:
Յելավ վոտքով դարկեց գոմի
Տասը նիզով աղխուկ դոան,
Ընկավ Չախջախ ու ծխնեհան
Գունն յերկաթի.
Հանեց Դավթի
Ձին հրեղեն՝ բռնած բաշեն:

Ձեռքը նյուսին դրավ՝ հեծնի,
Ճնճրղափորիկ հասավ-ժամեն,
Յեկավ մթնած՝ վրան թնդաց.
Ու արմուկեն քաշեց կատղած.

«Ձքվիս, Մհեր,
Չար, անառակ,
Նաշըդ տեսնեմ,
Գետինն անցնես»:

Հանց արմուկով հրրեց Մհեր
Հետ հորեղբոր,
Արմուկն առավ աղաններուն
Ու աղաններն յեղան փշուր
Հետ հորեղբոր:

Հեծավ Մհերն արևադուն,
Հեծավ խթեց հրեղեն ձին:
Թռավ կանգնեց քաղաքամեջ,
Աջ ու ձեռքին
Հազարաշող Թուր — Կայծակին:
Հանց գոռ-ամպրոպ Անդոկ լեռան
Կը կայծկլտե — կը վորոտա,
Գոռաց Մհեր Մասնու վրան.
— Ե՛յ դուք, Սասմա ծոեր ու ձեռ,
Ե՛յ դուք, գեղջուկ, մշակ ու ճորտ,
Ձեռնել գիացող նիզակ ու նետ,
Ձեռնել գիացող դուրդ ու գեղարդ.
Թող ամենքը ասպազինվին,
Գան ինձի հետ —
Գանդենք հիմեն աշխարհը չար
Ու սամկություն բերենք աշխարհ,

Ռամկի որենք ու իրավունք,
Վոր տեր դառնա սամիկն իրեն
Արդար հացին, սուրբ վաստակին:

Ու յետ յեկավ Մհերի ձեն
Մալնո ձորեն, Ծոփաց Գուռեն,
Ճապաղ—Չուրեն, Մշու Դուրեն,
Խուժա Բարեն, Կրդուռ սարեն,
Փովեց նորեն
Գոռգոռալեն, հազարաձեն,
Սասնո վրբեն:

ՉՈՐՐՈՐԻ ԿԱՌԵՆ

Չոջ տան պետեր, խոյ հսկաներ—
Չինով Ռհան ու Խոր Գուսան,
Թառ—Տնճղուկ ու Խոր—Մանուկ,
Վժիկ—Մխս, Բռնած—Կուռիկ,
Չոջ—Վիրապ ու Ճոդ—Վիրապ,
Վոստանիկներ ու Սեպուհներ,
Ու Ազատներ ու Ավատներ,
Հազած-կապած վերտ ու վահան,
Սուր ու աշտե, տեղ ու նիզակ,
Իրենց առջնիս առած-քերած
Հոծ ժողովուրդ—գեղ ու քաղաք,
Գեղջուկ, մշակ, ճորտ ու սամիկ,
Հազած—կապած զրահ-չապիկ,
Գուռնդ ու մկուռնդ, պարս ու աղեղ,
Գրոհ ավին, յեկան մեկտեղ
Դեմ Մհերին ու ձենեցին.—
— Ե՛յ դեմ Մհեր,
Վար եջ ձիեն, ժամտուն գընա,
Կնց, որոտա, ու դարձ արտ
Խորհուրդներեն չար սատանին:

Կաթիվ կուզես... Մեղքը վերեդ,
Նսոր և եթ
Քեզ կը խոռոնենք հազար տարվա
Մեռելոց հետ...

Մհեր կեցավ անպատասխան,
Անպատասխան լեռ անսասան:
Բոլոր մեկտեղ դառան յետ-յետ,
Բոլոր մեկտեղ կանգնան մեկեն,
Բոլոր մեկտեղ սալ ու գետին
Վրաներով պիրկ՝ պինդ դոփեցին,
Տեղերով կուռ հանց կովի կանչ
Վանանները պինդ կոփեցին,
Թխնդ ու թափով թռան առաջ,
Շկանելով, գոռգոռալով,
Հողմի նման խիտ խոչացան,
Յեկան վետ-վետ ու իրենց հետ
Ամպ ու փոշի, մուգա ու մզկղ,
Դուռթ տվին,
Դուռթ տվին,
Կուռ կուռփներ ցցած անեղ,
Թռան, լեկան, յեկան հասան՝
Մհեր գին,
Մհեր ճմլին,—
Մհեր խթեց Ձին հրեղեն
Ու մխրճվեց մեջ ամբոխին,
Ճեղքեց ամբոխն յերկու մասի,
Մեկն աջ թալեց ու մեկը ձախ.
Կեսն՝ արեցաթ, կեսն՝ արևադատ,
Մղեկ, յեկավ, կանգնավ խիզախ
Դեմ-հանդիման, ճակատ-ճակատ,

Իշխաններուն, Սեպուհներուն,
Ավաններուն, Աղաններուն,
Քաշից զարկից Թուր-Հավլունին,
Թուր-Հավլունին, հանց հուր-կայծակ
Մեջ մթադին ամպ ու զամպին,
Կարեց, թափեց,
Մլրեց, լափեց
Ով վոր ընկավ թրի վրան,
Ինչ վոր ընկավ հրի բերան:
Սրլունն չեղավ գոչ-գոչ զնաց..
Մնացածներ դուժար փախան,
Տեղան ցրիվ, հանց չոր խոխի...

Սև ազոռովի մուսյլ կառանչ՝
Մե շուրն հասավ Սասնա աղանջ՝
Իշխան, ջոջեր, ժամերեցներ
Յեղան ժամի կոչնակ տվին.
Ու չորս դիեն ծեր-հալեվոր,
Մեր ու մանուկ, աղքատ, հարուստ
Ժամ ժողվեցան, նորեն չեկան,
Մլիք-ալիք ծովու նման,
Փով կապեցին ժամի բուրբ:
Իշխան, ջոջեր, ժամերեցներ
Ու իրենց հետ յերդուամարդով
Սասուն լման
Կգո՞ք արին գոռ Մհերին.
— Զնիճվես դու.
Զարք՞դ Մհեր,
Դու, ներհակ նեռ,

Դնւ, դեմ դասման,
Դնւ, վոր կուզես՝ աշխարհ քանդես,
Ծարավ մընաս ու անոթի,
Անճեա մընաս ու անորդի,
Մահ ուզենաս, չգտնես մահ,
Մինչև Քրիստոս դատաստան գա՝
Քո դատ կըտրես

Ու անեծքը հասավ բունեց
Մհերին.
Գետինն ել չեք կարող տանի
Մհերին:
Զիու վտարք ծունկերն՝ ի վեր
Հողերու մեջ կը մխրճվիր:
Մհեր ուժով, ուժով-գորով
Հասավ հոր-մօր գերեզմանին,
Գրկեց հողվաբքն ասով լալով.
— Վեր յեւ, հերիկ,
Վեր յեւ, մերիկ,
Մեկ ճնր արեք
Զեր Մհերին:

Ու հերն ու մեր գերեզմանեն
Լացին, ասին.
— Գնն, վորդի, Տոսպան բլուր,
Ագոավու ալր,
Ու քար քաղե, ավաղ մաղե,
Լնց ու զղճա,
Վոր Քրիստոս քեզի խղճա,
Թողութուն տա:

Յերկիրն ել չեք ուզի տանի
Մհերին.
Արեզակն ել՝ աչքի նման
Մեռելին,
Պաղ կընայեք ու լույս չեք տա
Մհերին:
Զիու վտարք ծունկերն ի վեր
Հողերու մեջ կը մխրճվիր.
Ուժով-գորով գնաց Մհեր,
Յեկավ, հասավ վանա ծովուն:
Ագոավու Քար բացվեց մեկեն,
Առավ-կալավ մեջ իր ծոցին
Մհերն ու Զին:
Ագոավու Քար գոցվեց նորեն
Նըրա վերեն:

Մեջ անձավին անմահ, անմեռ,
Կա ու կապրի Յասման Մհեր.
Գլխու վերև — նըսեմ ճրագ՝
Գիշեր-ցերեկ հավիտան վառ.
Խմած ջուրը՝ մեկ քոկահակ.
Հացը որեն՝ յերեք նշխար:
Մեկ խուրճ առույտ Զիու առաջ
Ամառ-ձմեռ դալար — կանաչ:
Ու կըմտքե անմահ Մհեր
Աշխարի բան.
Աշխարքի բան, հանց վոր իժ-ո՛ւ,
Կը խեթելի սիրտն ու հողին:
Ու վոչ կուլա, վոչ կը զղճա,

Վոր Բրիտանոս խղճա-զթա,
Վեա արարքին թողություն տա:

Ու թիւ կուզան
Բարդ-բարդ ամպեր՝ հրով-Նրով,
Լույս Մասիսի վեհ գազաթեն,
Սիփան սարեն, Միպան ծովեն,
Կայծակ կուտան
Ազոսովու լերկ Բարի վրեն
Ու Մհերի գոց Դուռն ի վեր,
Կը գոռոտան, կը վորոտան,
Փըխրին, կերթան:

Մհեր այրեն, Բարի խորեն
Խոլ կը թնդա, զոտրդ կուտա
Բարկութենեն:
Կը վրընջա ու կը դեփե
Ձին սանձակոծ, կրակ ու բոց,
Ու կը ժաթեն Մհերն ու Ձին
Աշխարհն հիմքեն:

Ամեն տարի որն Համբարձման,
Յերբ իրարու համբույր կուտան
Յերկինք-յերկիր ու հուր ու ջուր:
Ամեն տարի որն Համբարձման,
Յերբ կը բացվի ամեն փակ դուռ,
Կը վախենան զեղ ու քաղաք,
Թե կը բացվի Ազոսովու Բար,
Կեղծի Մհեր արեւ-աշխարհ:

Դեղ-գեղովի, քաղաք-քաղքով,
Սրասսուքով
Կը պաղատեն Բրիտանոսին՝
Չար Մհերին կապե-րանգե,
Վոր դուրս չըզա՝ աշխարհ քանդե:

Մեկ Համբարձման որ, յերբ Մհերի Դուռ
Նորեն բաց յեղով, Ազոսովու անձով
Մեկ ձերոն հովիվ ներս մտավ, տեսավ՝
Մեկ պարթև վեհ-մարդ՝
Գլխին սաղալարա,
Հեծած կրակ Ձին,
Կայծակը ձեռին,
Մթան մեջ կանգուն:

Հարցուց, — Ո՞վ ես դուն:

— Մհերն եմ լեւ. Դավթի տղան,
Դու, հալելոյր, մտախ կուզաս:

— Լույս աշխարքեն, հովիվն ասավ:

— Աշխարքն ես ե, ինչպես վոր եր.
Հարցուց Մհեր:

— Հա, ենպես ե, ինչպես վոր եր.
Համբավ տվավ հովիվը ձեր:

— Նորեն ուսմիկ դառ կըլդատի,
Աշխարհ կուտե,

Ու կը մնա ինքն անոթի,
Հարցուց Մհեր:

— Հն, եղպես ե, Ազնանց Մհեր:

— Դե, դարձ գնա քո չար աշխարհ.
Խոր զայրութեամբ ասով Մհեր:

— Դու լերը պիտի դուրս գաս աշխարհ,
Հարցում արավ հովիվը ծեր:

— Յերը շեղըն հասնի
Վոսկորին,
Ռամիկ կանչե
Մհերին:

Պատգամ ավով Յասման Մհեր:

Ու դուրս յելավ հովիվն այրեն,
Ազդովու Քար գոցվեց նորեն:

Մինչև հսոր դեռ
Ենտեղ ե Մհեր,
Հուրնի Ջին հեծած,
Սաղավարտ կապած,
Կալծակն աջ ձեռին,
Վահան՝ ձախ ձեռին,
Հազած կուռ ասպար.
Միշտ ու միալար

Կըստասե տննինջ՝
Հոգին ախանջին
Ու ախանջը՝
Ռամիկ կանչին:

Վ Ե Ր Զ — Յ Ե Ր Գ

Են որեն վեր անցան դարեր,
Յերբ սամկասեր Մհերը վես՝
Անձավի մեջ բանդվեց անել.
Անցան հազար տարիներ չար,
Նորեն հազար չար տարիներ,
Դառն ու դաժան, մութն ու մլար:
Ռամիկը, հանց ճորտ ու ստրուկ,
Բանվոր, մշակ, գերի-զրաստ,
Կ'տառապեր ու կ'աշխատեր,
Կ'տառապեր ու կը աքներ
Արքածերու, իշխաններու,
Սեպուհներու, հարուստներու
Շահի համար անհաղ, անկուշտ:
Ամենուրեք ու ամեն տեղ
Կ'չարչարվեր անդուր, անխոնջ,
Ծովերու մեջ ու բովերու,
Բարկ ու կրակ արևի տակ,
Սառնամանի հողմերու տակ,
Ու կը մնար նորեն-նորեն
Քեզձ, անոթի, մերկ ի մորեն,
Անիրավունք ու անբաժին:

Տարվե տարի ու որե որ
Լուծը դաժան՝
Չար բռնության
Կը ծանրանար
Ռամիկի վրան:
Ու մինչև վոր շեղբը հասավ,
Հասավ սամիկի չոր վոսկորին:

Յերբ շեղբն հասավ չոր վոսկորին
Ահեղ ցավեն ճըչաց սամիկ:
Քաղաքներեն ու դյուղերեն,
Ու ծովերեն ու բովերեն,
Դարբնոցներու, հրեն-բոցին
Ճորտ ու ըստրուկ, բանվոր մշակ,
Աղքատ ու զուրկ ձեն ավեցին
Մահի պատրաստ, սաղմահրավեր,
Չեն ավեցին ու կանչեցին
Վես Մհերին:
Ամեն գիեն կանչերը հուր՝
Հազար, հազար, հազար ու բյուր,
Հանց ծովերու փոթորիկներ,
Հանց ծովերու դուռ ալիքներ,
Յեկան, լեկան ու կովեցին
Մհերի Դուս, Աղոսավու Քար:

Լսեց Մհեր մեջ անձավին
Կանչերը հուր, հազար ու բյուր՝
Մահի պատրաստ, սաղմահրավեր,
Բազուկն յիսկաթ պրկեց Մհեր,
Խոլ մրրկվեց սիրտն ու հոգին,

Խոլ վրընջաց Ձին հրեղեն
Ու ժածեցին աշխարհի հիմեն
Ու ձեզքեցին քար-ապառաժ:
Թուր Հալլունին կայծակ տվավ՝
Գու կայծակներ անհղաթափ,
Խորտակեցին կապանք ու զուռ,
Յելավ Մհեր արև-աշխարհ:
Ու վարդեցին, թռան, յեկան
Հազար, հազար, հազար ու բյուր
Ճորտ ու ըստրուկ, բանվոր, մշակ,
Ամեն դիեն թռան, յեկան
Նորեն հազար, հազար ու բյուր
Ճորտ ու ըստրուկ, բանվոր, մշակ,
Ծով կապեցին Մհերի շուրջ,
Ծով կապեցին փոթորկաշունչ,
Գրոհ տվին բոլոր մեկտեղ՝
Արքաներու, իշխաններու,
Սեպուհներու, ավատներու,
Հարուստներու վրա մեկտեղ,
Ավերեցին աշխարհը չար,
Ու ոսակություն բերին աշխարհ,
Ռամկի որենք ու իրավունք,
Վոր տեր դառնա ոսմիկն իրեն
Սուրբ վաստակին, արդար հացին:

Փրճեվ 1919, Յերեվան 1937 թ.

Գառ. Խմբագրել՝ Սիրոս
Տեխ. Խմբագրել՝ Ս. Ալեքսանյան
Սրբագրել՝ Ա. Արդաբանյան

Զլավիտի լիազոր՝ Ա.—3053. Հրատ. 4412.

Գառվ. 1360. Տերաժ 6000.

Քուպթ 74x110, տպ. 2³/₄ մամ.

Մեկ մամ. 51,200 նիշ, Հեղինակ. 1³/₄ մամ.

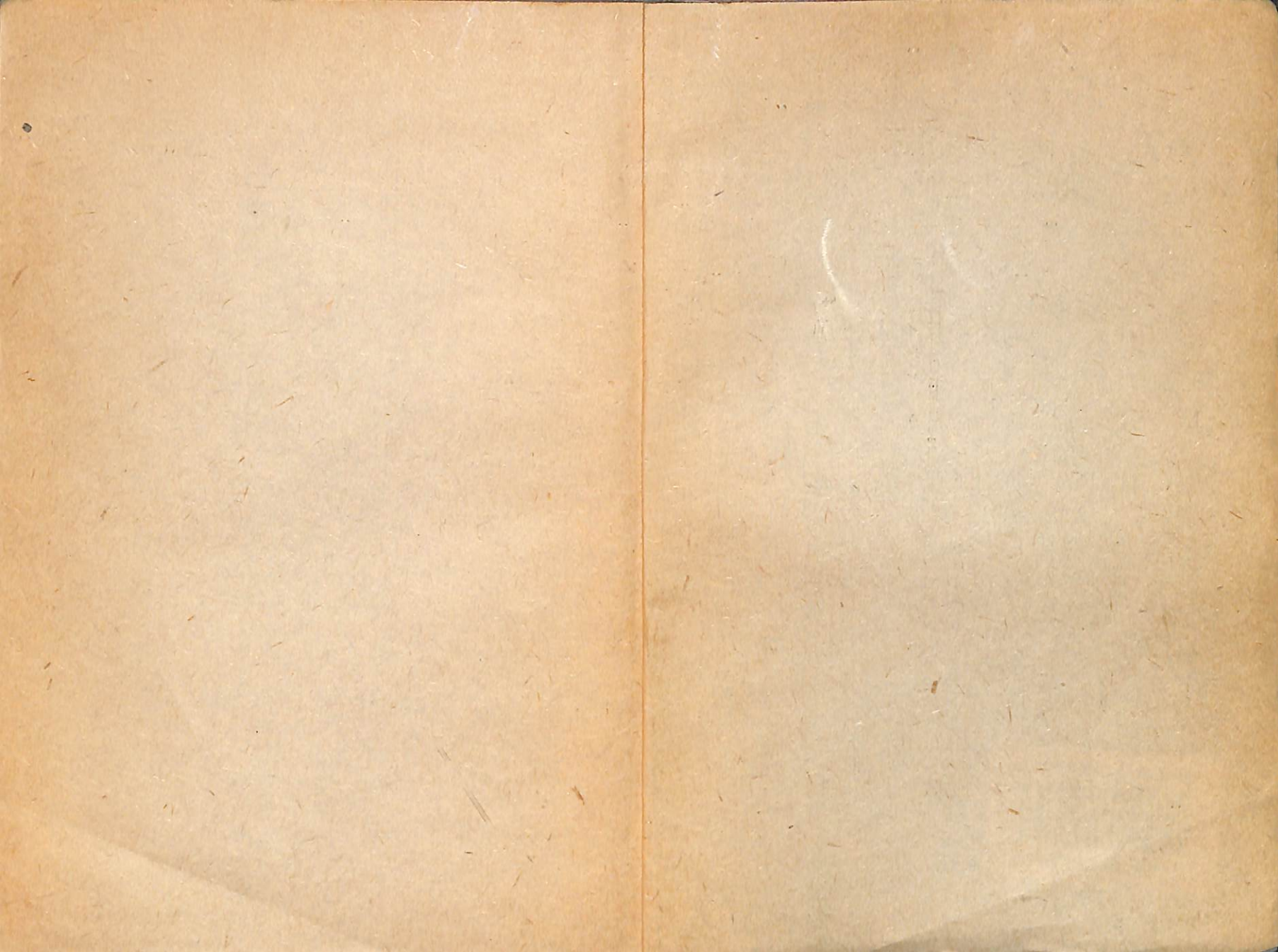
Հանձնված է արտադրության 23 դեկտ. 1937 թ.

Ստորագրված է տպելու 8 հունվարի 1938 թ.

Գինը 2 ա. Կապմը 1—60 կ.

Գեանրատի տպարան, Յերեվան, Լենինի փող. 65

023

« Ազգային գրադարան

NL0340290

33028

9176 2 II

А. ИСААКЯН
САСУНСКИЙ МГЕР
Гвз Арм. ССР, Ереван, 1938